Journal *of* PHILOLOGICAL STUDIES International Scientific Journal. 2026 / Volume: 1 Issue: 1 / 54-58
ISSN: 3137-0586
e-ISSN: 3137-0594

DOI: https://doi.org/10.36719/3137-0586/1/54-58

Leylan Əsgərova
Sumqayıt Dövlət Universiteti
magistrant
sgrovaleylan@gmail.com

İbtidai təhsildə şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun pedaqoji yanaşmaların təşkili

Xülasə

Bu məqalədə ibtidai təhsil mərhələsində şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun pedaqoji yanaşmaların təşkili məsələsi nəzəri və praktik aspektlərdən təhlil edilmişdir. Araşdırmada göstərilir ki, ibtidai sinif şagirdlərinin psixoloji, idrak və emosional inkişaf xüsusiyyətləri onların təlim fəaliyyətinə birbaşa təsir göstərir və bu xüsusiyyətlərin nəzərə alınması təlim prosesinin effektivliyinin artırılmasında mühüm rol oynayır. Məqalədə qeyd olunur ki, şagirdlərin öyrənmə tərzləri, maraq dairələri və fərdi inkişaf tempinin müxtəlifliyi vahid pedaqoji yanaşmanın tətbiqini qeyri-effektiv edir və diferensiallaşdırılmış təlim strategiyalarının zəruriliyini ön plana çıxarır. Tədqiqat çərçivəsində diferensiallaşdırılmış təlim yanaşmasının mahiyyəti, onun əsas komponentləri və ibtidai siniflərdə tətbiq imkanları geniş şəkildə izah edilmiş, müxtəlif praktik nümunələr əsasında bu yanaşmanın üstünlükləri əsaslandırılmışdır. Eyni zamanda inklüziv təhsil prinsiplərinin tətbiqi kontekstində müəllimin pedaqoji fəaliyyətinin daha çevik və fərdiləşdirilmiş şəkildə qurulmasının vacibliyi vurğulanmışdır. Xüsusi təhsil ehtiyacları olan şagirdlərin ümumi təhsil mühitinə inteqrasiyası zamanı diferensial metodların tətbiqinin əhəmiyyəti xüsusi qeyd edilmişdir. Nəticə olaraq müəyyən edilmişdir ki, şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun pedaqoji yanaşmaların sistemli şəkildə tətbiqi onların akademik nailiyyətlərinin yüksəlməsinə, motivasiyasının artmasına və sosial bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir göstərir. Məqalədə həmçinin müəllimlərin peşəkar inkişafı, tədris materiallarının təkmilləşdirilməsi və qiymətləndirmə üsullarının fərdiləşdirilməsi istiqamətində elmi cəhətdən əsaslandırılmış bir sıra təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *ibtidai təhsil, fərdi xüsusiyyətlər, diferensiallaşdırılmış təlim, inklüziv təhsil, pedaqoji yanaşma*

Leylan Asgarova
Sumgayit State University
Master's student
sgrovaleylan@gmail.com

Organizing Pedagogical Approaches in Primary Education According to Students' Age and Individual Characteristics

Abstract

This article examines the organization of pedagogical approaches tailored to the age and individual characteristics of students in primary education from both theoretical and practical perspectives. The study demonstrates that the psychological, cognitive, and emotional developmental features of primary school students directly influence their learning activities, and taking these characteristics into account plays a crucial role in increasing the effectiveness of the educational process. It is noted that the diversity in students' learning styles, interests, and individual learning pace renders a uniform pedagogical approach ineffective and highlights the necessity of differentiated instruction strategies. Within the framework of the study, the essence of differentiated instruction, its main components, and its application opportunities in primary education are thoroughly explained, and its advantages are substantiated through various practical examples.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

At the same time, in the context of inclusive education principles, the importance of constructing teachers' pedagogical practices in a more flexible and individualized manner is emphasized. The significance of applying differentiated methods during the integration of students with special educational needs into the general education environment is particularly highlighted. As a result, it has been determined that the systematic implementation of pedagogical approaches aligned with students' age and individual characteristics positively affects their academic achievement, increases their motivation, and enhances their social skills. The article also proposes several scientifically grounded recommendations regarding teachers' professional development, improvement of instructional materials, and the individualization of assessment methods.

Keywords: *primary education, individual characteristics, differentiated instruction, inclusive education, pedagogical approach*

Giriş

Müasir dövrdə təhsil sisteminin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri şagirdlərin fərdi inkişafını təmin edən, onların potensial imkanlarını maksimum dərəcədə üzə çıxaran və şəxsiyyətyönümlü yanaşmaya əsaslanan təlim mühitinin formalaşdırılmasıdır (Florian & Spratt, 2013). Xüsusilə ibtidai təhsil mərhələsi uşağın həm idrak, həm emosional, həm də sosial inkişafının əsasının qoyulduğu həlledici dövr hesab olunur. Bu mərhələdə tətbiq olunan pedaqoji yanaşmalar şagirdin gələcək təhsil uğurlarına və şəxsiyyət kimi formalaşmasına birbaşa təsir göstərir (Tomlinson, 2017; Smale-Jacobse et al., 2019).

İbtidai siniflərdə təhsil alan şagirdlər yaş xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənsələr də, ümumi olaraq onların psixoloji inkişaf səviyyəsi, diqqət müddəti, qavrama imkanları və emosional reaksiyaları müəyyən qanunauyğunluqlara tabedir (Howard & McInnes, 2013). Bununla yanaşı, hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətləri – maraqları, öyrənmə tempi, qabiliyyətləri və sosial mühiti təlim prosesinə müxtəlif formalarda təsir edir. Bu fərqlərin nəzərə alınmaması təlimin effektivliyini azaldır və bəzi şagirdlərin potensialının reallaşmasına mane olur.

Son illərdə aparılan beynəlxalq tədqiqatlar göstərir ki, diferensiallaşdırılmış və fərdiləşdirilmiş təlim yanaşmaları şagirdlərin akademik nailiyyətlərini əhəmiyyətli dərəcədə artırmaqla yanaşı, onların motivasiyasını və təhsilə münasibətini də müsbət istiqamətdə dəyişir (Tomlinson, 2017; Smale-Jacobse et al., 2019). Bu baxımdan müasir pedaqogika müəllimdən yalnız bilik ötürməyi deyil, həm də təlim prosesini şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə təşkil etməyi tələb edir.

Bu tədqiqat işinin əsas məqsədi ibtidai təhsil mərhələsində şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun pedaqoji yanaşmaların nəzəri əsaslarını və praktik tətbiq imkanlarını geniş şəkildə təhlil etməkdir.

Tədqiqat

İbtidai təhsil dövrü uşağın idrak fəaliyyətinin intensiv inkişaf etdiyi mərhələdir və bu dövrdə şagirdlərin öyrənmə xüsusiyyətlərinin düzgün dəyərləndirilməsi pedaqoji fəaliyyətin effektivliyini müəyyən edən əsas amillərdən biridir (Tomlinson, 2017; Howard & McInnes, 2013). 6–10 yaş aralığında olan uşaqlar konkret əməliyyatlar mərhələsində olduqları üçün daha çox vizual, praktik və interaktiv fəaliyyətlər vasitəsilə öyrənməyə üstünlük verirlər. Onların mücərrəd düşünmə qabiliyyəti hələ tam formalaşmadığına görə müəllim təqdim etdiyi materialı konkret nümunələr və həyatla əlaqəli situasiyalar əsasında izah etməlidir (Pozas et al., 2021; Vakolia et al., 2025).

Məsələn, riyaziyyat dərsində "toplama" əməliyyatını izah edərkən yalnız simvolik ifadələrdən istifadə etmək əvəzinə, müəllim real obyektlərdən, məsələn, qələm, kitab və ya oyuncaqlardan istifadə etdikdə şagirdlər mövzunu daha asan qavrayır və yadda saxlayır (Aliyeva & Avshar, 2023). Bu cür yanaşma uşağın idrak fəaliyyətini aktivləşdirir və öyrənməni daha mənalı edir.

Eyni zamanda, bu yaş dövründə şagirdlərin diqqət müddəti məhdud olur və onlar uzun müddət eyni fəaliyyətə fokuslana bilmirlər. Bu səbəbdən dərs prosesində fəaliyyətlərin tez-tez dəyişdirilməsi, oyun elementlərinin daxil edilməsi və interaktiv metodlardan istifadə edilməsi zəruridir. Araşdırmalar göstərir ki, oyun əsaslı təlim yanaşmaları ibtidai sinif şagirdlərinin həm motivasiyasını artırır, həm də onların dərsdə fəal iştirakını təmin edir (Howard & McInnes, 2013).

ISSN: 3137-0586
e-ISSN: 3137-0594

Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri də təlim prosesində mühüm rol oynayır və bu xüsusiyyətlərin nəzərə alınması müasir pedaqogikanın əsas prinsiplərindən biri kimi çıxış edir (Beydullayeva, 2022; Ozodova, 2025). Hər bir şagirdin öyrənmə tərzi, idrak fəallığı, maraq dairəsi və informasiyanı mənimsəmə sürəti fərqli olduğuna görə təlim prosesində vahid yanaşmanın tətbiqi arzuolunan nəticəni vermir. Bəzi şagirdlər vizual materiallar – şəkillər, diaqramlar və videolar vasitəsilə daha effektiv öyrəndiyi halda, digərləri eşitmə yolu ilə təqdim olunan məlumatları daha yaxşı qavrayır, digər bir qrup isə praktik fəaliyyətlər və təcrübə üzərində qurulan öyrənməyə üstünlük verir. Bu müxtəliflik təlim prosesinin təşkilində çoxşaxəli metod və vasitələrin tətbiqini zəruri edir.

Əgər bu fərqlər nəzərə alınmazsa, nəticədə bəzi şagirdlər təlim prosesindən kənarda qala, dərsi mənimsəməkdə çətinlik çəkə və motivasiyalarını itirə bilərlər. Bu isə onların akademik göstəricilərinə mənfi təsir göstərməklə yanaşı, ümumi təhsilə münasibətlərinin zəifləməsinə də səbəb ola bilər. Bu baxımdan müəllimin əsas vəzifələrindən biri hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək və təlim prosesini bu xüsusiyyətlərə uyğun şəkildə qurmaqdan ibarətdir.

Diferensiallaşdırılmış təlim yanaşması məhz bu ehtiyacdan irəli gələrək pedaqoji təcrübədə geniş tətbiq olunan effektiv strategiyalardan biri kimi çıxış edir. Bu yanaşma müəllimə imkan verir ki, təlim materialının təqdim olunma forması, istifadə edilən metodlar və qiymətləndirmə vasitələri şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə çevik olaraq dəyişdirilsin (Pozas et al., 2021; Vakolia et al., 2025). Diferensiallaşdırma yalnız tapşırıqların çətinlik səviyyəsinin dəyişdirilməsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda təlim prosesinin strukturuna, şagirdlərin fəaliyyət növlərinə və onların əldə etdikləri nəticələrin təqdim olunma formalarına da şamil edilir.

Məsələn, eyni mövzunun tədrisi zamanı müəllim sinifdə müxtəlif səviyyəli tapşırıqlar təqdim edə bilər: bəzi şagirdlər üçün mövzunun əsas anlayışlarını möhkəmləndirməyə yönəlmiş sadə tapşırıqlar verildiyi halda, daha hazırlıqlı şagirdlər üçün analitik düşünmə tələb edən mürəkkəb məsələlər təqdim oluna bilər. Bununla yanaşı, şagirdlərə öyrəndiklərini ifadə etmək üçün alternativ yollar da təklif edilə bilər, məsələn, bir qrup şagird mövzunu yazılı şəkildə izah edərkən, digər qrup təqdimat hazırlaya və ya kiçik layihə şəklində təqdim edə bilər. Bu yanaşma şagirdlərin həm yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirir, həm də onların öyrənmə prosesinə daha fəal və maraqla qoşulmasını təmin edir.

Digər bir praktik nümunə kimi, müəllim dərs zamanı eyni mövzunu müxtəlif üsullarla təqdim edə bilər, məsələn, yeni anlayış əvvəlcə vizual təqdimat vasitəsilə izah edilir, daha sonra qrup işi formasında müzakirə olunur və sonda praktik tapşırıqlar vasitəsilə möhkəmləndirilir. Bu çoxşaxəli yanaşma müxtəlif öyrənmə üslubuna malik şagirdlərin hamısını prosesə cəlb etməyə imkan verir.

Beləliklə, diferensiallaşdırılmış təlim yanaşması sinifdə hər bir şagirdin aktiv iştirakını təmin etməklə yanaşı, onların fərdi inkişaf tempinə uyğun öyrənməsinə şərait yaradır, eyni zamanda təlim prosesinin daha inklüziv, çevik və effektiv təşkilinə xidmət edir.

Müasir tədqiqatlar göstərir ki, diferensiallaşdırılmış təlim şagirdlərin akademik nailiyyətlərini artırmaqla yanaşı, onların özünəinamını və sosial bacarıqlarını da inkişaf etdirir (Smale-Jacobse et al., 2019). Bu yanaşma xüsusilə heterogen siniflərdə, yəni müxtəlif səviyyəli şagirdlərin bir arada təhsil aldığı mühitdə daha effektiv hesab olunur.

İbtidai siniflərdə inklüziv təhsil prinsiplərinin tətbiqi müəllimin pedaqoji fəaliyyətinə yeni məzmun və yanaşma tələbləri gətirir və bu yanaşmaların daha çevik, sistemli və fərdiləşdirilmiş şəkildə qurulmasını zəruri edir (Aliyeva & Avshar, 2023; Mansimova, 2025). İnklüziv təhsil yalnız xüsusi təhsil ehtiyacları olan şagirdlərin ümumi sinif mühitinə fiziki inteqrasiyası ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda onların təlim prosesində fəal iştirakını, sosial münasibətlərə qoşulmasını və potensial imkanlarının reallaşdırılmasını təmin edən kompleks pedaqoji strategiyaların tətbiqini nəzərdə tutur.

Xüsusi təhsil ehtiyacları olan şagirdlərə öyrənmə çətinlikləri, diqqət pozuntuları, nitq problemləri, fiziki məhdudiyyətlər və ya digər inkişaf xüsusiyyətləri şamil edilə bilər. Bu müxtəliflik müəllimin təlim prosesinə yanaşmasını standart modeldən uzaqlaşdıraraq daha fərdiləşdirilmiş və adaptiv metodların tətbiqini tələb edir. Belə şəraitdə müəllim hər bir şagirdin fərdi inkişaf səviyyəsini, ehtiyaclarını və imkanlarını nəzərə alaraq təlim strategiyalarını planlaşdırmalıdır (Beydullayeva, 2022; Ozodova, 2025).

Bu prosesdə diferensiallaşdırılmış təlim yanaşması inklüziv təhsilin əsas alətlərindən biri kimi çıxış edir. Müəllim təlim materialını müxtəlif səviyyələrdə təqdim etməklə, tapşırıqları fərqli çətinlik

ISSN: 3137-0586
e-ISSN: 3137-0594

dərəcələrinə uyğunlaşdırmaqla və alternativ öyrənmə yolları təklif etməklə sinifdə hər bir şagirdin iştirakını təmin edə bilər (Beydullayeva, 2022; Ozodova, 2025). Məsələn, oxu çətinliyi olan bir şagird üçün mətnlər daha sadələşdirilmiş formada təqdim oluna, əlavə vizual dəstəklərlə zənginləşdirilə və ya səsli materiallarla əvəz edilə bilər. Eyni zamanda digər şagirdlər üçün daha geniş və analitik düşünmə tələb edən mətnlər təqdim edilə bilər (Kara, Tekindur, 2025). Bu cür yanaşma təlim prosesində balansın qorunmasına və bütün şagirdlərin inkişafına şərait yaradır.

İnklüziv sinif mühitində müəllimin rolu yalnız akademik biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmır, o, eyni zamanda sosial inteqrasiyanı təşviq edən, tolerant və dəstəkləyici mühit yaradan əsas fiqur kimi çıxış edir. Müəllim şagirdlər arasında əməkdaşlıq münasibətlərini inkişaf etdirməli, qarşılıqlı hörmət və anlayış mühitini formalaşdırmalı və hər bir şagirdin özünü sinfin tamhüquqlu üzvü kimi hiss etməsinə şərait yaratmalıdır. Bu məqsədlə qrup işləri, birgə layihələr və əməkdaşlıq əsaslı fəaliyyətlər xüsusi əhəmiyyət daşıyır (Howard & McInnes, 2013; Pozas et al., 2021).

Məsələn, müəllim qrup tapşırıqları təşkil edərkən şagirdləri qarışıq şəkildə qruplaşdıraraq müxtəlif bacarıqlara malik uşaqların bir-birinə dəstək olmasını təmin edə bilər. Bu zaman daha güclü şagirdlər zəif olanlara kömək edir, xüsusi ehtiyacları olan şagirdlər isə sosial qarşılıqlı əlaqə vasitəsilə özlərini daha güvənli hiss edir və təlim prosesinə daha fəal qoşulurlar. Bu yanaşma yalnız akademik nəticələri deyil, həm də şagirdlərin sosial bacarıqlarını və empatiya qabiliyyətlərini inkişaf etdirir.

Bundan əlavə, inklüziv təhsil şəraitində müəllimin valideynlərlə və digər mütəxəssislərlə - psixoloqlar, loqopedlər və xüsusi təhsil üzrə mütəxəssislərlə əməkdaşlığı da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu əməkdaşlıq şagirdin inkişafının daha dəqiq izlənilməsinə, onun ehtiyaclarına uyğun fərdi yanaşmanın formalaşdırılmasına və təlim prosesinin daha səmərəli təşkilinə imkan yaradır.

Beləliklə, inklüziv təhsil prinsiplərinin ibtidai siniflərdə tətbiqi müəllimdən yüksək pedaqoji peşəkarlıq, çevik düşünmə və fərdiləşdirilmiş yanaşma bacarıqları tələb edir (Mansimova, 2025; Beydullayeva, 2022). Bu yanaşmanın düzgün təşkili nəticəsində sinifdə hər bir şagirdin potensialı üzə çıxarılır, sosial ədalət prinsipi təmin olunur və daha humanist, dəstəkləyici təhsil mühiti formalaşır.

Bundan əlavə, müəllimin pedaqoji ustalığı onun sinifdə müsbət psixoloji mühit yaratmaq bacarığında da özünü göstərir. Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə hörmətlə yanaşmaq, onların fikirlərini dinləmək və təşviq etmək onların özünəinamını artırır və təlim prosesinə daha fəal qoşulmasına səbəb olur. Bu isə nəticə etibarilə təlimin keyfiyyətinə müsbət təsir göstərir.

Nəticə

Aparılan nəzəri təhlillər və müasir pedaqoji yanaşmaların müqayisəli araşdırılması göstərir ki, ibtidai təhsil mərhələsində şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması təlim prosesinin səmərəliliyini müəyyən edən əsas amillərdən biridir. Bu mərhələdə şagirdlərin psixoloji inkişaf səviyyəsi, idrak xüsusiyyətləri, emosional reaksiyaları və sosial davranışları onların təlim fəaliyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bu baxımdan müəllimin pedaqoji fəaliyyətində fərdiləşdirilmiş və diferensiallaşdırılmış yanaşmaların tətbiqi artıq seçim deyil, zərurət kimi çıxış edir.

Tədqiqat nəticələri göstərir ki, yaş xüsusiyyətlərinə uyğun təşkil olunan təlim prosesi şagirdlərin öyrənmə motivasiyasını artırır, onların diqqətini daha effektiv şəkildə cəmləşdirməyə imkan yaradır və öyrənilən materialın daha uzunmüddətli yadda saxlanılmasını təmin edir. Eyni zamanda fərdi xüsusiyyətlərin nəzərə alınması şagirdlərin özünəinamını gücləndirir, onların təlim prosesində fəallığını artırır və sosial adaptasiyasını asanlaşdırır. Bu isə nəticə etibarilə həm akademik nailiyyətlərin yüksəlməsinə, həm də şəxsiyyətin balanslı inkişafına müsbət təsir göstərir.

Müasir təhsil mühitində heterogen siniflərin mövcudluğu, inklüziv təhsil prinsiplərinin geniş yayılması və şagirdyönümlü yanaşmanın prioritetə çevrilməsi müəllimdən daha çevik, yaradıcı və analitik pedaqoji fəaliyyət tələb edir. Müəllim yalnız bilik ötürən deyil, həm də təlim prosesini təşkil edən, yönləndirən və fərdiləşdirən əsas subyekt kimi çıxış etməlidir. Bu isə onun pedaqoji hazırlığının səviyyəsi ilə birbaşa bağlıdır.

Beləliklə, ibtidai təhsil mərhələsində şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun pedaqoji yanaşmaların sistemli şəkildə tətbiqi təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsinin əsas şərtlərindən biri kimi

ISSN: 3137-0586
e-ISSN: 3137-0594

çıxış edir. Bu yanaşma yalnız akademik nəticələrin yaxşılaşdırılmasına deyil, həm də gələcəkdə cəmiyyətə uyğunlaşa bilən, müstəqil düşünən və sosial cəhətdən aktiv fərdlərin formalaşmasına xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu. (2024). İnklüziv təhsil.
2. Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi. (2025). İnklüziv təhsil üzrə təlim. edu.gov.az.
3. Aliyeva, I.Z., & Avshar, S.F. (2023). Comparative analysis of special and general inclusive education. *Interdisciplinary Science Studies*, 1–12.
4. Beydullayeva, A. (2022). *Inclusive education in Azerbaijan: A role of assistive technologies in facilitating its effectiveness* (Master's thesis). ADA University Repository.
5. Florian, L., & Spratt, J. (2013). Enacting inclusion: A framework for interrogating inclusive pedagogy. Cambridge Journal of Education.
6. Howard, J., & McInnes, K. (2013). The impact of play-based learning on children's development. Early Years, 33(3), 1–14.
7. Kara, S., & Tekindur, A. (2025). The effect of differentiated instruction on 3rd-grade students' academic achievement: A mixed-methods study. Journal of Intelligence.
8. Mansimova, K. (2025). The role of the teacher in the inclusive education system. *AEM Journal,* 105–110.
9. Mustafazada, A. (2024). Parent-teacher partnership in an inclusive education context in Azerbaijan. *ResearchGate.*
10. Pozas, M. P., Letzel, V., & Schwab, S. (2021). DI (Differentiated Instruction) Does Matter! Frontiers in Education.
11. Ozodova, M. (2025). Inclusive education: Strategies for supporting students with special needs in mainstream classrooms. International Journal of Artificial Intelligence, 2175–2179.
12. Tomlinson, C. A. (2017). How to differentiate instruction in academically diverse classrooms (3rd ed.). ASCD.
13. Smale-Jacobse, A. E., Meijer, A., Helms-Lorenz, M., & Maulana, R. (2019). Differentiated instruction in secondary education: A systematic review. Educational Research Review, 27, 1–15.
14. Vakolia, Z., Shykitka, H., Potiuk, S., & Kazmirchuk, N. (2025). The impact of differentiated instruction on the academic performance of students with special educational needs. *Sapienza: International Journal of Interdisciplinary Studies.*

Daxil oldu: 24.12.2025
Qəbul edildi: 19.03.2026